

Др Зоран Радивојевић,*
Редовни професор Правног факултета,
Универзитет у Нишу
Др Небојша Раичевић,*
Редовни професор Правног факултета,
Универзитет у Нишу

ОРИГИНАЛНИ НАУЧНИ РАД
10.5937/zgrfn0-24270

UDK: 347.9:341.645(4)
341.231.14(4)

Рад примљен: 02.12.2019.
Рад прихваћен: 28.12.2019.

НАКНАДА ТРОШКОВА ПОСТУПКА КАО ОБЛИК ПРАВИЧНОГ ЗАДОВОЉЕЊА У ПРАКСИ ЕВРОПСКОГ СУДА ЗА ЉУДСКА ПРАВА**

Апстракт: Накнада трошкова које је подносилац имао водећи поступке представља посебан облик правичног задовољења који није изричито предвиђен у чл. 41 Европске конвенције о људским правима. Надокнађују се како трошкови које је подносилац представке имао пред домаћим органима, тако и они у поступку пред самим Европским судом за људска права. Бесплатна правна помоћ за покривање трошкова даје се уколико је то неопходно за правилно вођење поступка и ако подносилац представке нема довољно средстава да их плати. Кроз судску праксу установљена су четири услова који се морају кумулативно испунити да би трошкови били рефундирани, и то: да су настали у вези са повредом Конвенције; да су стварно учињени; да су нужни; и да су разумни у погледу висине. Суд досуђује накнаду трошкова на захтев апликанта и то уколико је он поткрепљен валидним доказима. О поднетом захтеву Суд може одлучити у главној пресуди о суштини спора или га одложити и решити у посебној пресуди.

Кључне речи: трошкови поступка, Европски суд за људска права, Европска конвенција о људским правима, накнада, правично задовољење, бесплатна правна помоћ.

* zoranr@prafak.ni.ac.rs

* raicko@prafak.ni.ac.rs

** Рад представља резултат истраживања на пројекту „Заштита људских и мањинских права у европском правном простору”, бр. 179046, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

1. Увод

Чл. 41 (ex чл. 50) Европске конвенције о људским правима (ЕКЉП или Конвенција) предвидео је могућност да Суд пружи правично задовољење оштећеној страни уколико је утврђено кршење Конвенције, а унутрашње право омогућава само делимичну одштету. Наведени члан није прецизирао облике правичног задовољења, али га је Европски суд за људска права (ЕСЉП или Суд) у пракси досуђивао по три основа: накнада материјалне штете, накнада нематеријалне штете и накнада трошкова поступка.

Предмет анализе у овом раду је накнада трошкова поступка као посебан облик правичног задовољења. Судски трошкови су у неким споровима износили неколико десетина, па чак и више стотина хиљада евра, због чега је веома важно познавати праксу коју Суд следи приликом одлучивања о накнади тих трошкова.

У првом делу рада даје се приказ врста трошкова које ЕСЉП надокнађује и указује на принципе које ЕСЉП примењује приликом одлучивања о њиховој накнади. Наредни део посвећен је бесплатној правној помоћи за покривање трошкова поступка пред ЕСЉП. Том приликом се појашњавају услови за добијање те помоћи, категорије трошкова које она покрива, као и слабости постојећег система бесплатне правне помоћи. У трећем делу рада анализирају се услови за накнаду трошкова поступка, који су специфични у односу на друга два вида правичног задовољења. На крају рада пажња се усмерава на процедуру за накнаду трошкова поступка.

2. Трошкови поступка који се надокнађају

Судски и други трошкови које је подносилац представке имао водећи поступке представљају вид материјалне штете претрпљене на имовинским добрима. Међутим, имајући у виду чињеницу да их је Суд увек разматрао одвојено од надокнаде материјалне и нематеријалне штете, они се сматрају посебним и самосталним обликом правичног задовољења из чл. 41 Конвенције.

Већ у првој пресуди из 1974. године, којом је досудио надокнаду трошкова поступка, Суд је истакао да „треба раздвојити штету проузроковану повредом Конвенције и неопходне трошкове којима се подносилац представке изложио како би спречио ту повреду”.¹ Разлика се састоји у томе што трошкови не представљају штету непосредно произашлу из кршења Конвенције, већ резултат напора жртве да спречи повреду или обезбеди накнаду због догађаја за који је утврђено да представља

1 Neumeister v. Austria [1998], §43.

повреду Конвенције. Отуда се накнада трошкова поступка досуђује не због постојања штете, већ кршења Конвенције у које је умешана држава уговорница, а које је установио Суд (Ichim, 2015: 145). Друга разлика у односу на штету, поготово њен нематеријални вид, огледа се у томе што трошкови поступка увек и искључиво представљају финансијски терет за подносиоца представке. Због тога се трошкови поступка не могу покрити констатацијом да сама повреда Конвенције у довољној мери представља правично задовољење, а без додељивања било какве новчане накнаде. Као што је Суд рекао „тешко је замислити да би утврђивање повреде само по себи могло да представља правично задовољење у погледу трошкова“².

Трошкови поступка се не досуђују аутоматски,³ већ једино уколико апликант поднесе такав захтев. У том погледу став Суда је да: „оштећена страна нема овлашћење на надокнаду својих трошкова као право“⁴ пошто се „правична надокнада додељује када је то неопходно“.⁵

Накнада која се досуђује односи се како на трошкове које је подносилац представке имао водећи поступке пред домаћим органима, тако и оне у поступку пред самим ЕСЉП. Суд је то јасно истакао у неким својим ранијим пресудама где се каже „да би на основу чл. 50 (сада чл. 41, прим. аутора) имала право на надокнаду трошкова поступка, оштећена страна мора да је те трошкове претрпела у тражењу спречавања повреде или одштете кроз домаћи правни поредак... а касније и пред Судом“.⁶

Трошкови поступка на националном плану се надокнађују због тога што је процедура исцрпљења унутрашњих правних лекова неопходна претпоставка за обраћање ЕСЉП (Shelton, 2015: 425). Надокнада домаћих трошкова може обухватити различите ставке: хонорар и трошкове адвоката, судске таксе, трошкове вештачења, поштарину, трошкове фотокопирања и куцања, трошкове телефона, факса и електронске комуникације, путне трошкове и смештај ако је седиште домаћег органа у другом граду, као и евентуално трошкове превода (Raičević, 2005: 170).

2 Sunday Times v. UK [1980], §16.

3 President of the ECtHR, Practice Direction – Just Satisfaction Claims, 28. 03. 2007 (даље: Практично упутство) §1.

4 Sunday Times v. UK [1980], §27–28.

5 То јасно произилази и текста чл. 41 Конвенције у коме се каже да Суд додељује правично задовољење само ако је то неопходно (енгл. *if necessary*).

6 Eckle v. Germany [1983], §25; Minelli v. Switzerland [1983], §45; Dudegeon v. UK [1983], §20.

С друге стране, поступак пред Судом је бесплатан јер се не плаћа никава посебна такса или накнада за подношење представке.⁷ Све административне трошкове Суда сноси Савет Европе⁸. Међутим, Суд може обавезати подносиоца представке да унапред плати трошкове за извођење различитих доказа (сведоци, вештаци)⁹.

Највећи део трошкова поступка пред ЕСЉП који се надокнађују отпада на хонорар и трошкове заступања од стране адвоката. Њима, затим, треба придодати трошкове превођења на службене језике Суда ако је у поступку одобрена употреба језика неке друге државе уговорнице.¹⁰ Овде спадају трошкови путовања и смештаја у Стразбуру који могу бити надокнађени у случају одржавања усмене расправе (Ichim, 2015: 148). Суд, такође, може наложити накнаду трошкова које је подносилац представке имао у вези са покушајем закључења пријатељског поравнања, као и трошкове које је морао да сноси у поступку који се води поводом досуђења правичног задовољења.¹¹

У погледу досуђивања накнаде трошкова поступка пред ЕСЉП не примењује се принцип „успеха у спору“ који обавезује страну која изгуби парницу да плати трошкове противној страни (Jakšić, 2006: 474). Према томе, подносилац представке која није прихваћена или је избрисана са листе случајева пред Судом није у обавези да плати трошкове поступка држави против које је поднео представку. Пословник изричито предвиђа да трошкови поступка падају на терет Суда у случају брисања представке са листе предмета.¹² Исти је случај уколико подносилац повуче представку или ако је Суд решавајући у меритуму огласи неоснованом јер није утврдио да постоји повреда Конвенције. Овакво решење у погледу сношења трошкова поступка сматра се веома важним охрабрењем за подносиоце представке да се обраћају Суду (Пауновић, Царић, 2007: 75)

Кад је реч о међудржавним споровима, важи принцип да свака странка сноси своје трошкове (Поповић, 2012: 149). Сагласно том начелу чак ни

7 Треба рећи да је разматрана могућност плаћања судске таксе или полагања обавезног депозита приликом обраћања ЕСЉП. Циљ тих мера био је смањење броја неприхватљивих представки, али се од њих одустало јер би великом броју жртава отежале приступ Суду (Committee of Experts on the Reform of the Court, DH-GDR(2010)008 Addendum I, 07. 05. 2010).

8 Чл. 50 Конвенције.

9 Правило А 5, ст. 6 Анекса Пословника Суда (Rules of Court, 9 September 2019).

10 Правило 34, ст. 4 Пословника.

11 Brozicek v. Italy [1989], §20.

12 Правило 43, ст. 4 Пословника.

држава која је успела у спору нема право да од супротне стране тражи накнаду трошкова поступка.

3. Бесплатна правна помоћ за покривање трошкова поступка

Као што се могло запазити, поступак пред ЕСЉП изискује значајне трошкове. У погледу могућности њиховог покривања појединци и државе нису у једнаком положају. За државе није превелики издатак да обезбеде средства за вођење поступка, а на располагању имају и читаву државну администрацију која им пружа помоћ током поступка. Насупрот томе, подносиоци представке често не располажу средствима за плаћање заступника и за покривање других трошкова које поступак намеће. Како би се тај несклад донекле ублажио, у европски систем заштите људских права уведен је институт бесплатне правне помоћи¹³, „јер је постало јасно да непостојање бесплатне правне помоћи за особе које желе да изнесу проблем у Стразбур, али немају довољно средстава да плате трошкове настале у поступку пред европским органима, може озбиљно нарушити интегритет Конвенције” (Harris, Gomien, Zwaak, 1996: 52). Бесплатна правна помоћ подносиоцима представки пред ЕСЉП исплаћује из буџета Савета Европе.

Сама Конвенција не регулише пружање бесплатне правне помоћи, већ је та проблематика уређена Пословником Суда (правила 105–110). Додатна појашњења појединих правила из Пословника садржана су у Практичном упутству и бројним пресудама Суда у којима се бавио тим питањем.

Према правилу 105 Пословника, бесплатну правну помоћ одобрава председник већа пред којим се води поступак. Он то чини на основу писаног захтева апликанта или по службеној дужности (*ex officio*). Подносилац представке може добити правну помоћ тек од момента када ЕСЉП прими писано изјашњење државе о прихватљивости представке или истеком рока за његово подношење.¹⁴ Сврха оваквог правила је да се избегне давање правне помоћи и трошење буџетских средстава Савета Европе у ситуацијама где су представке неприхватљиве или очигледно неосноване (Ichim, 2015: 154).

Бесплатна правна помоћ одобрена током поступка пред седмочланим већем аутоматски се продужава и на поступак пред Великим већем. С друге

13 Таква могућност није била предвиђена оригиналним пословницима Европске комисије за људска права и Европског суда за људска права.

14 Уколико ЕСЉП одобри правну помоћ у тој фази, подносилац представке ће тада примити одговарајући износ за надокнаду адвокатских трошкова које је имао приликом подношења иницијалне представке (Leach, 2005: 27).

стране, правна помоћ може бити укинута или умањена уколико наступе околности услед којих подносилац представке више не испуњава услове за њено остваривање.¹⁵

Бесплатна правна помоћ се не додељује свима који је затраже, већ председник већа има дискреционо право приликом њеног одобравања. Он ће ту помоћ одобрити уколико процени да је то неопходно за правилно вођење поступка¹⁶ и да апликант нема довољно средстава за плаћање свих или дела трошкова које тај поступак изискује.¹⁷ У пракси се већи значај придаје другом услову, тако да је за добијање бесплатне правне помоћи пресудно имовно стање апликанта (Leach, 2005: 51). Како би се утврдило његово имовинско стање, апликант попуњава посебан образац који добија од Суда (енгл. *Declaration of Applicant's Means*) и враћа га у Стразбур након што га овери надлежни домаћи орган.¹⁸ На основу те изјаве ЕСЉП сазнаје износ апликантових прихода и вредност имовине, али и обим његових новчаних обавеза.¹⁹

Добијање бесплатне правне помоћи од стране ЕСЉП не утврђује се на основу критеријума који се примењују у националним правним системима. Подносилац представке може добити бесплатну правну помоћ од ЕСЉП иако се према националним прописима за њу можда не би квалификовао (Leach, 2005: 51).

Пословник ЕСЉП предвиђа две врсте издатака које се покривају из бесплатне правне помоћи. Најпре, то су хонорари правних заступника подносиоца представке (енгл. *fees*), за које постоји унапред утврђена тарифа.²⁰ Друга врста издатака су трошкови које апликант има у вези са вођењем поступка (енгл. *expenses*).

Чињеница да је одобрена бесплатна помоћ за заступање не значи да ће ЕСЉП одредити адвоката подносицу представке. Проналажење и избор адвоката обавеза је самог подносиоца представке.

15 Одлуку о укидање правне помоћи такође доноси председник већа (Правило 110 Пословника).

16 Председник већа ће закључити да је бесплатна правна помоћ неопходна када је очигледно да апликант нема правничко знање или када се из његових поднесака види да није у стању да адекватно заступа свој случај пред ЕСЉП (Zwaak, 2006: 102).

17 Правило 106 Пословника. Не постоје писане смернице када ће се сматрати да апликант нема довољно средстава, тако да ЕСЉП по том питању има флексибилан приступ (Reid, 2004: 21).

18 Правило 107, ст. 1 Пословника.

19 Председник већа може затражити од тужене државе писани коментар о поднетој изјави (Правило 107, ст. 2 Пословника).

20 Legal Aid Rates (видети: Leach, 2005: 583)

Накнаде које се исплаћују адвокатима кроз установу бесплатне правне помоћи доста су скромне, што може створити тешкоће за подносиоце представки. У највећем броју случајева утврђене надокнаде нису довољне за покривање стварних трошкова заступања, будући да су адвокатске тарифе знатно више. Према томе, бесплатна правна помоћ ЕСЉП фактички покрива само део трошкова заступања, а не њихов пун износ. Суд је у више наврата одбијао захтеве за потпуну надокнаду адвокатских трошкова, чврсто се држећи става да не одобрава износе изнад оних предвиђених важећом тарифом бесплатне правне помоћи.²¹

Ипак, ЕСЉП је у неким својим пресудама указивао на мане постојећег система бесплатне правне помоћи. Он је још 1980. године констатовао да проблем „превише скромног награђивања адвоката, нарочито ризик да се они могу уздржавати од заступања неких подносилаца представки” спада у надлежност Савета Европе, те да је та организација дужна да организује створеним на основу ЕКЉП обезбеди средства за покриће њихових трошкова који треба да „укључе и износ неопходан за плаћање адекватних накнада адвокатима који делују у оквиру програма правне помоћи”.²² У једној каснијој одлуци Суд је приметио „да високи трошкови заступања могу сами по себи представљати озбиљну препреку ефикасној заштити људских права”. У истој пресуди оценио је да приликом подношења представки апликанти не треба да се суочавају са непремостивим финансијским тешкоћама и изразио очекивање да ће адвокати приликом утврђивања својих тарифа допринети остварењу тог циља.²³

Да би адвокат прихватио да пред ЕСЉП заступа особу која није у стању да плати реалну висину хонорара, он мора бити мотивисан постизањем правде у датом случају, тежњом за заштитом људских права или подизањем свог угледа услед одласка у Стразбур (Butler, 2000: 365–366). За сада још увек има адвоката који се руководе неким од напред наведених мотива, нарочито престижом због појављивања пред ЕСЉП. Међутим, дугорочно гледано, неадекватно плаћање адвоката може умањити квалитет и квантитет правних услуга доступних апликантима услед обесхрабтивања добрих адвоката да прихватају случајеве пред ЕСЉП (Shelton, 2015: 428).

Уколико апликант који је добио бесплатну правну помоћ не докаже повреду ни једног права на коју је указао у представци, он нема обавезу да врати добијена средства (Erdal, Bakirci, 2006: 190). Уколико пак успе у спору,

21 *Artico v. Italy* [1980], §40; *Le Compte, Van Leuven and De Meyere v. Belgium* (Art. 50) [1982], §23.

22 *Luedicke, Belkacem and Koç v. Germany* (Art. 50) [1980], §15.

23 *Young, James And Webster v. UK* (Art. 50) [1982], §15.

Суд ће, у складу са чл. 41 Конвенције, досудити накнаду трошкова коју ће му исплатити одговорна држава, с тим што ће од досуђене суме бити одузет износ који је апликант већ добио по основу правне помоћи (Harris, O'Boyle, Bates, Buckley, 2014: 158; Ichim, 2015: 146). У овој другој ситуацији, држава нема обавезу да Савету Европе врати новац који је та организација кроз установу бесплатне правне помоћи дала успешном апликанту. На тај начин, тужена држава фактички бива ослобођена плаћања дела трошкова насталих у спору који је она изгубила.

Чини се да би установа бесплатне правне помоћи могла бити унапређена наметањем обавезе одговорној држави, да поред плаћања трошкова поступка успешном апликанту, рефундира Савету Европе износ бесплатне правне помоћи која је том поступку додељена из његовог буџета. На тај начин фонд средстава те организације за пружање бесплатне помоћи био би значајно већи, што би омогућило увећање накнада за адвокате и њихово приближавање реалној вредности.

Поред ЕСЉП, бесплатну правну помоћ подносиоцима представки може пружити и њихова држава. Неке земље су националним законодавством предвиделе ту могућност. На пример, Данска својим сиромашним држављанима пружа бесплатну помоћ пред ЕСЉП током читавог поступка,²⁴ док Холандија и Норвешка то чине само онда кад њихови држављани немају могућност добијања бесплатне правне помоћи од Суда (Gruodyte, Kirchner, 2016: 39). Насупрот томе, већина уговорница Конвенције не познаје ту врсту помоћи (Butler, 2000: 365–366). Иако ЕКЉП у чл. 6 садржи право на правично суђење, он државама не намеће обавезу да својим грађанима обезбеде приступ ЕСЉП тако што ће им пружити бесплатну правну помоћ (Gruodyte, Kirchner, 2016: 37).

4. Услови за надокнаду трошкова поступка

У Конвенцији не постоји енумеративно набрајање услова под којима се може досудити накнада трошкова поступка, већ је препуштено Суду да то питање решава у сваком конкретном случају. Кроз дугогодишњу и богату јуриспруденцију Суд је установио четворочлани тест који примењује приликом додељивања накнаде трошкова.²⁵ Према том тесту, трошкови морају кумулативно испунити следеће услове да би били рефундирани, и то: а) да су настали у вези са повредом Конвенције коју је Суд утврдио; б) да су стварно учињени; в) да су нужни; и г) да су разумни у погледу висине.

24 Vasileva v. Denmark [2003], §49.

25 Практично упутство, §17–20.

4.1. Трошкови везани за повреду Конвенције

Подносиоцу представке накнада може бити додељена само уколико је Суд установио повреду Конвенције. Суд неће разматрати захтеве за накнаду трошкова који се тичу навода у представци за које није утврђено да су довели до кршења Конвенције или које је прогласио неприхватљивим. Практично то значи да је претпоставка за досуђивање трошкова да Суд утврди бар једну повреду Конвенције (Пауновић, Царић, 2007: 75).

Висина накнаде трошкова поступка зависи од обима успешности представке (Erdal, Bakırcı, 2006: 190). Уколико је подносилац представке успео само у неким захтевима, а у неким не, онда му је досуђивана делимична накнада трошкова. Износ накнаде трошкова обично се смањује у случајевима када је већина захтева о наводним повредама Конвенције оцењена као неоснована или је само делимично била успешна.²⁶ Међутим, ЕСЉП неће смањити висину трошкова уколико утврди повреду Конвенције по основној ствари у спору, без обзира што је све остале захтеве одбио као неосноване.²⁷ Када су захтеви за накнаду материјалне или нематеријалне штете одбијени у поступку који се води поводом правичног задовољења, Суд има дискреционо право да одлучи о додели трошкова за тај део поступка.²⁸ У случају да је представка избрисана са листе предмета на основу чл. 37 Конвенције, Суд може наложити да се подносиоцу представке ипак надокнаде трошкови које је претрпео водећи тај поступак.²⁹

4.2. Стварно учињени трошкови

Суд досуђује само накнаду стварно учињених трошкова које је подносилац поднео. То подразумева да их је он платио или је дужан да их исплати на основу законске или уговорне обавезе.³⁰ Тако је у предмету *X против В. Британије* Суд досудио накнаду трошкова адвоката иако заступник није тражио плаћање хонорара од клијента због његовог сиромаштва.³¹ У другом предмету против исте државе, део трошкова подносиоца представке намирила је једна невладина организација, па је влада сматрала да ти трошкови нису подложни рефундацији јер нису стварно претрпљени. Суд је одбио ту аргументацију истичући да је подносилац представке

26 *Le Compte, Van Leuven and De Meyere v. Belgium* [1982], §33 ; *Tolstoy Miloslavsky v. UK* [1995], §28.

27 *Soering v. UK* [1989], §24.

28 *Welch v. UK* [1996], §18.

29 *Pisano v. Italy* [2002], §27.

30 *Öztürk v. Germany* [1984], §8.

31 *X v. UK* [1982], §17–18.

платио те трошкове и да су аранжмани које је он правио да би их платио потпуно приватна ствар.³² Међутим, Суд није прихватио захтеве за накнаду трошкова од стране невладиних организација које су у поступку иступале као *amicus curiae* (Shelton, 2015: 429).

Уколико је подносиоцу представке у току поступка пред домаћим органима или пред Судом додељена правна помоћ од стране националног правосудја или Савета Европе, тај износ биће одбијен од коначне суме која буде досуђена на име трошкова поступка³³. Подносилац представке ће имати право на надокнаду трошкова само преко износа правне помоћи, уколико је такве трошкове имао.³⁴ Неће се сматрати да су трошкови стварно учињени ако је адвокат бесплатно заступао подносиоца представке.³⁵ Ако неки трошкови настали током поступка падају на терет осигуравајућег друштва не може се, такође, тражити њихова рефундација јер нису стварно претрпљени.³⁶

Подносилац представке који је самостално себе заступао не може тражити надокнаду трошкова заступања, али му Суд може надокнадити трошкове поштарине или фотокопирања.³⁷ Посебан је случај када подносилац представке и адвокат закључе споразум којим се клијент обавезује да исплати трошкове заступања у унапред одеђеном проценту од суме коју му на име накнаде додели Суд (енгл. *contingency agreement*). Такав споразум не обавезује Суд, али се ипак може узети у обзир приликом досуђивања трошкова под условом да га признаје унутрашње право државе подносиоца представке.³⁸

4.3. **Нужни трошкови**

Суд досуђује накнаду само нужних трошкова који су настали у циљу спречавања стања које је довело до повреде Конвенције или добијања накнаде у вези са тим пред домаћим судовима. Уз то, надокнађују се неизбежни трошкови проузроковани наставком поступка пред Судом ради утврђивања повреде Конвенције и обезбеђивања накнаде због те повреде (Ichim, 2015: 147).

32 *Dudgeon v. UK* [1983], §20.

33 *Windish v. Austria* [1990], §37.

34 *Wassink v. Netherlands* [1990], §42.

35 *McCann and Others v. UK* [1995], §221.

36 *Öztürk v. Germany* [1984], §8.

37 *Foley v. UK* [2002], §22.

38 Суд је у предмету *Kamasinski v. Austria* [1989], §115 прихватио такав споразум, док га је одбио у случају *Dudgeon v. UK* [1983], §20.

Утврђивање неопходности трошкова ствар је субјективне оцене Суда. У досадашњој пракси још увек нема јасних критеријума и стандарда о томе који су трошкови били неизбежни. Суд у овом домену располаже широким дискреционим овлашћењем (Јакшић, 2006: 474). Па ипак, правило је да Суд досуђује трошкове превоза и боравка ради присуства подносиоца представке и заступника усменој расправи у Стразбуру или трошкове превођења на службене језике Суда (Ichim, 2015: 147).

Насупрот томе, није сматрао неопходним неке личне трошкове, као што је присуство свих правних саветника усменој расправи или присуство подносиоца представке објављивању пресуде.³⁹ Суд је као непотребне сматрао и трошкове вођења претераног броја домаћих поступака чији је исход исти или трошкове ангажовања више од једног правног саветника (Ichim, 2015: 147). Рецимо у предмету *Sporring and Lönnroth против Шведске* Суд је одбио да досуди накнаду јер није био убеђен да се као нужни могу квалификовати трошкови настали припремом докумената који нису узети у обзир, износи плаћени правницима за консултације, истраживачки рад и регистрациону таксу за похађање курса процедуре пред европским институцијама или трошкови за које још нису примљени рачуни.⁴⁰ С друге стране, Суд није прихватио став владе да подносиоцима представке не треба исплатити трошкове произашле због изношења обимних поднеска који касније нису прихваћени. Досуђујући накнаду тих трошкова, Суд је оценио да је обавеза адвоката да предмет свог клијента представи у целости и на најбољи начин, те се не може са сигурношћу знати која се тежина може дати једном или другом поднеску под условом да су везани и битни за конкретан случај.⁴¹

4.4. Трошкови разумне висине

Процену висине трошкова које сматра разумним Суд врши узимајући у обзир различите критеријуме, као што су локална економска ситуација или сложеност предмета и поступка. У вези са првим критеријумом посебан значај имају зараде адвоката које нису исте у свим државама уговорницама Конвенције (Erdal, Bakirci, 2006: 190). Домаће тарифе које примењују адвокати за обрачунавање висине хонорара не обавезују Суд, али могу бити од значаја приликом досуђивања накнаде (Leach, 2005: 408). Претерано високи захтеви у погледу висине хонорара и утрошених сати заступника редовно су били подвргнути смањењу по основу правичности

39 Sunday Times v. UK [1980], §30.

40 Sporning and Lönnroth v. Sweden [1984], §39.

41 Sunday Times v. UK [1980], §35.

(Reid, 2004: 588) коју Суд сматра синонимом за оно што је разумно (Ichim, 2015: 147).

Накнада трошкова коју Суд додељује обично је знатно мања од тражених износа у предметима који се односе на дужину поступка или се заснивају на неком од водећих случајева који представља преседан (Reid, 2004: 588). С друге стране, Суд може умањити накнаду трошкова у случају када више подносилаца покрећу исто питање. Овакав став произилази из сличности предмета, као и из потребе да се успостави ефикаснија координација рада и комуникација између различитих правних заступника.⁴² Исто се поступа и у случају када један правни заступник има већи број предмета који су потпуно идентични или суштински исти.⁴³

Кад је реч о сложеним предметима, Суд често одобрава накнаду целокупног износа који подносилац представке тражи на име заступања, чак и када он превазилази домаће тарифе. Том приликом полазио је од става да ограничење постоји само у погледу броја ангажованих правних саветника, али не и кад је реч о њиховом избору (Ichim, 2015: 153). Стога подносилац представке нема обавезу да ангажује заступника из сопствене земље без обзира на ниже тарифе. Апликант може изабрати адвоката из неке богатије земаље, без обзира што то може увећати трошкове поступка.⁴⁴

5. Процедура за накнаду трошкова поступка

ЕСЉП се не бави питањем накнаде трошкова поступка по службеној дужности (*ex officio*), већ једино ако апликант поднесе захтев којим тражи њихову накнаду.⁴⁵ Суд не досуђује ни накнаду трошкова поступка изнад износа који је апликант тражио, тако да су досуђиване суме увек биле једнаке или мање од траженог износа. Дакле, приликом одлучивања о накнади трошкова ЕСЉП је поштовао начело *non ultra petita*.

Захтев за накнаду трошкова поступка може поднети само апликант, тако да његов заступник или било које друго лице немају право да у своје име поднесу такав захтев. ЕСЉП је још 1980. године појаснио да једино подносилац представке има статус „оштећене стране” за сврху чл. 41 Конвенције и да се његов адвокат не може позивати на тај члан како би

42 I.J.L, G.M.R, and A.K.P. v. UK [2001], §221.

43 Stradovnik v. Slovenia [2006], §28.

44 Kurt v. Turkey [1998], § 179; Aktaş v. Turkey [2003], §24.

45 Правило 60 Пословника. Уколико апликант не поднесе захтев, Суд то констатује у пресуди, и ослобађа себе обавезе да разматра то питање; Olewnik-Cieplińska and Olewnik v. Poland [2019], §152; Janković v. Serbia [2017], §39.

тражио накнаду трошкова поступка за свој сопствени рачун.⁴⁶ Деценију касније, Суд је потврдио тај став, одбивши захтев адвоката да му се исплати 68.000 франака на име изгубљене добити јер је пред француским органима бесплатно заступао апликанта, а у поступку пред Европском комисијом за људска права и Судом само за износ бесплатне правне помоћи која је нижа од уобичајених адвокатских тарифа.⁴⁷

Захтев за накнаду трошкова поступка мора бити поднет у року који одреди Суд.⁴⁸ Суд врло ретко продужава тај рок и то чини само уколико апликант докаже да постоји веома јак разлог за то (Harris et al. 2014: 158). Ако је поднет изван задатог рока, захтев ће бити одбачен. Суд не толерише ни минимална кашњења приликом подношења захтева. У предмету *Буловић против Србије* одбачен је захтев за накнаду трошкова који је поднет само 9 дана након утврђеног рока.⁴⁹ Захтев ће бити одбачен чак и када је апликант у иницијалној представи навео да тражи трошкове поступка, али такав захтев није поновио у одговарајућој фази поступка (приликом подношења писаног изјашњења о меритуму спора).⁵⁰ При томе није довољно да се начелно затражи накнада трошкова, већ се мора прецизирати и њихов износ.⁵¹

Захтев за накнаду трошкова мора се поднети током поступка у којем ЕСЉП расправаља о меритуму спора. Уколико Суд одложи одлучивање о правичном задовољењу, апликант не може у том поступку накнадно тражити досуђивање трошкова поступка, ако то већ није учинио у ранијој фази поступка. Суд се о том питању изјаснио у предмету *Brogan*, где је истакао да „пошто приликом доношења главне пресуде није било никаквих захтева за примену чл. 50 у вези са накнадом насталих трошкова поступка, ... та је одлука постала правоснажна ... и Суд у том погледу не може разматрати накнадни захтев подносиоца представке”.⁵²

Уколико нека од страна изјави приговор на првостепену пресуду, апликант ће остварити накнаду трошкова насталих у другостепеном поступку

46 Luedicke, Belkacem and Koç v. Germany (Art. 50) [1980], §15.

47 Delta v. France [1990] paras. 44–47.

48 Након што је захтев проглашен прихватљивим, Суд позива апликанта да поднесе захтев за правично задовољење у одређеном року.

49 Bulović v. Serbia [2008], §59.

50 Anđelković v. Serbia [2013], §33; Cengiz and Others v. Turkey [2015], §72; Schatschaschwili v. Germany [2015], §169–170.

51 Papageorgiou v. Greece [1997], §60.

52 Brogan and Others v. UK (Art. 50) [1989], §7.

једино уколико поднесе додатни захтев за накнаду тих трошкова.⁵³ Међутим, уколико апликант у првостепеном поступку није поднео захтев за накнаду трошкова, не може у другостепеном поступку захтевати и накнаду ранијих трошкова, већ само трошкова скопчаних са жалбеним поступком.

Уз захтев за накнаду трошкова апликант мора приложити доказе из којих се види да су ти трошкови заиста постојали. Није прописана нека посебна форма којом се доказују трошкови поступка (Leach, 2005: 408), али поднети документи морају бити довољно детаљни како би ЕСЉП из њих могао закључити да ли су испуњени услови за њихову накнаду. Када су у питању адвокатски трошкови, неопходно је да се наведе колико радних сати је адвокат био ангажован на случају и цена једног радног сата. За остале трошкове које је апликант имао, неопходно је да приложи копије рачуна или фактура. Све доказе за настале трошкове апликант мора поднети у року који му је Суд одредио за подношење захтева за накнаду трошкова поступка.⁵⁴

Уколико апликант не приложи потребну документацију, ЕСЉП најчешће одбацује захтев за накнаду трошкова.⁵⁵ Међутим, било је случајева где Суд није одбацио захтев, већ је досудио делимичну накнаду, иако ни за тај део трошкова нису постојали докази.⁵⁶ У једном предмету Суд је, пак, од апликанта затражио додатно разјашњење у погледу тражених трошкова и том приликом прихватио накнадне доказе које је апликант приложио.⁵⁷

О поднетом захтеву за накнаду трошкова поступка ЕСЉП може одлучити већ у самој пресуди којом се решава суштина спора. Уколико то питање у моменту доношења пресуде о меритуму није зрело за одлучивање, Суд ће га одложити и решити у посебној пресуди. Било је случајева где је Суд одлучио о накнади трошкова у главној пресуди, а питање накнаде штете

53 *Hutten-Czapska v. Poland*, GC [2006], §245, 250; *Roman Zakharov v. Russia*, GC [2015], §313–316.

54 *Schatschaschwili v. Germany*, GC [2015], §169.

55 *Zubani v. Italy* (Art. 41) [1999], §23; *Pressos Compania Naviera S.A. and Others v. Belgium* (Art. 50) [1997], §24; *Aka v. Turkey* [1998], §60; *Demir and Others v. Turkey* [1998], §64.

56 *Wilson, National Union of Journalists and Others v. UK* [2002], §68–69; *Pérez de Rada Cavanilles v. Spain* [1998], §58; *Belilos v. Switzerland* [1988], §81–82. У једној новијој пресуди Суд је изричито потврдио ту могућност. У њој је речено да у случају када захтев за накнаду трошкова поступка (као и остала два вида правичног задовољења) није поткрепљен ваљаним доказима, такав захтев „може” бити одбачен. Суд је употребио термин „може”, чиме је себи дао широку дискрецију приликом одлучивања о захтевима који нису праћени одговарајућим доказима; *Altay v. Turkey* (no. 2) [2019], §87.

57 *Sporrong and Lönnroth v. Sweden* (Art. 50) [1984], §33–39.

одложио за касније решавање.⁵⁸ Нисмо наишли ни на један случај где је Суд једино одложио одлучивање о трошковима поступка, већ је то увек чинио заједно са одлагањем одлучивања о накнади једног или оба облика штете.

Када је одлука о накнади трошкова поступка одложена, а странке се у међувремену договоре око износа који ће држава по том основу исплатити апликанту, Суд ће проверити да ли је тај споразум „правичне природе”, и уколико је то случај, неће се више бавити тим аспектом правичног задовољења.⁵⁹ Могуће је и да се апликант и држава договоре само око дела трошкова поступка, а да о преосталом износу трошкова одлучи Суд. На пример, у предмету *Airey против Ирске* држава и апликант су постигли пријатељско поравнање око трошкова пред домаћим судовима, али се нису могли договорити око трошкова везаних за поступак у Стразбуру, тако да је износ накнаде за те трошкове одредио ЕСЉП.⁶⁰

Уколико прихвати захтев за накнаду трошкова, Суд у пресуди утврђује паушалну суму (енгл. *lump sum*) за све трошкове поступка које је признао апликанту. Досуђивање јединствене суме може створити практичне проблеме када апликант има правног заступника јер се не може утврдити колики новчани износ је Суд одредио за услугу заступања, а ситуација се додатно компликује уколико апликант има више заступника (Harris et al. 2014: 158). Суд је чак одређивао јединствену суму за накнаду трошкова поступка и кад је било више подносилаца представке, без утврђивања појединачних износа накнаде који припадају сваком од апликаната.⁶¹ Има и примера где је ЕСЉП утврдио јединствену суму која је у себи укључивала накнаду трошкова поступка и накнаду нематеријалне штете.⁶²

Подносилац представке мора навести број рачуна на који ће накнада трошкова бити уплаћена. Уколико жели да трошкови буду директно плаћени адвокату, апликант ће Суду дати његов број рачуна.⁶³ Поред тога,

58 *Hutten-Czapska v. Poland* [2005], §196–197. У овом поступку слично је поступило и Велико веће, које је у главној пресуди одлучило о накнади трошкова поступка и нематеријалној штети, а одложило одлуку о накнади материјалне штете; *Hutten-Czapska v. Poland*, GC [2006], §247–251.

59 *X v. UK* (Art. 50), [1982], §25–26. Уколико се постигне споразум и у погледу осталих аспеката правичног задовољења, Суд ће брисати предмет са своје листе (Reid, 2004: 545).

60 *Airey v. Ireland* (Art. 50) [1981], §10–14.

61 *Young, James and Webster v. UK* (Art. 50), [1982].

62 *Stošić v. Serbia* [2013], §63–68.

63 Практично упутство, §22. Видети, на пример, предмет *Ruslan Yakovenko v. Ukraine* [2015].

апликант може захтевати да накнада трошкова буде уплаћена на рачун неког трећег лица.⁶⁴

Накнада трошкова поступка, као што је то случај и код остала два облика правичног задовољења, досуђује се у еврима. Уколико апликант жели да добије накнаду у некој другој валути, Суд ће одредити да се утврђени износ конвертује у ту другу валуту по курсу који важи на дан исплате накнаде.⁶⁵ Суд одређује да се накнада трошкова мора исплатити у року од три месеца од доношења пресуде, а ако држава то не учини, по истеку тог рока почиње да се обрачунава камата. Њена висина одређује се према каматној стопи Европске централне банке увећаној за три процента.

На износ који је примио као накнаду трошкова поступка на основу чл. 41 Конвенције подносилац представке не плаћа порез на додату вредност. За разлику од тога, износи које су примили адвокати представљају опорезиви приход (Laffranque, 2014: 86). Када је у питању заплена и извршење на новчаним средствима добијеним путем правичног задовољења, укључујући ту и накнаду трошкова поступка, ЕСЉП сматра да та средства треба да буде изузета од заплене, јер би се у противном осујетила сврха чл. 41 Конвенције. Међутим, Суд је истовремено констатовао да није надлежан да решава то питање, већ се оно мора препустити националним органима.⁶⁶

6. Закључак

У пракси ЕСЉП накнада трошкова поступка је, у начелу, повољна за апликанте, јер садржи одређене погодности које на постоје у националним правним системима. На првом месту, поступак је бесплатан, тако да подносиоци представки немају обавезу плаћања било каквих судских такси. Такво решење је веома повољно за апликанте и омогућава им много лакши приступ ЕСЉП него што је то случај са домаћим судовима.

Међутим, вођење поступка пред ЕСЉП повлачи неке друге трошкове који могу бити препрека за коришћење овог механизма заштите. Због тога је Пословником Суда предвиђена могућност да апликанти слабијег имовног стања добију бесплатну правну помоћ од Савета Европе. Чак и ако изгубе спор, апликанти немају обавезу да ту помоћ врате, што делује стимулативно на њено коришћење.

Наредна повољност огледа се у томе што се у погледу накнаде трошкова не примењује увек принцип „успеха у спору” из домаћег парничног поступка,

64 ОАО Neftyanaya Kompaniya Yukos v. Russia [2014], §50.

65 Практично упутство, §24.

66 Selmouni v. France [1999], §133.

тако да апликант који изгуби спор не плаћа судске трошкове туженој држави. Поред тога, подносилац представке нема обавезу плаћања трошкова поступка ни у случају повлачења представке или њеног одбацивања услед неприхватљивости. Међутим, принцип „успеха у спору” примењује се у случају када подносилац представке докаже кршење права из Конвенције. У тој ситуацији одговорна држава је дужна да апликанту надокнади трошкове поступка.

Погодности приликом накнаде трошкова поступка које постоје у европском систему представљају значајан подстицај да се жртве кршења права из Конвенције обраћају ЕСЉП. Наравно, то не искључује потребу за њиховим даљим унапређењем, поготово у погледу пружања бесплатне правне помоћи.

Литература/References

Airey v. Ireland (Art. 50), No. 6289/73, 06. 02. 1981.

Aka v. Turkey, No. 19639/92, 23. 09. 1998.

Aktaş v. Turkey, No. 2435/94, 24. 04. 2003.

Altay v. Turkey (no. 2), No. 11236/09, 09. 04. 2019.

Anđelković v. Serbia, No. 1401/08, 09. 04. 2013.

Artico v. Italy, No. 6694/74, 13. 05. 1980.

Belilos v. Switzerland, No. 10328/83, 29. 04. 1988.

Brogan and others v. UK (Art. 50), Nos. 11209/84; 11234/84; 11266/84 and 11386/85, 30. 05. 1989.

Brozicek v. Italy, No. 10964/84, 19. 12. 1989.

Bulović v. Serbia, No. 14145/04, 01. 04. 2008.

Butler, A. S. (2000). Legal Aid Before Human Rights Treaty Monitoring Bodies. *International and Comparative Law Quarterly*. 2(49). 360–389. doi:10.1017/S0020589300064198.

Vasileva v. Denmark, No. 52792/99, 25. 09. 2003.

Grudyte, E. Kirchner, S. (2016). Legal Aid for intervenors in proceedings before the European Court of Human Rights. *International Comparative Jurisprudence*. 1(II). 36–44. DOI: 10.1016/j.icj.2016.04.001.

Delta v. France, No. 11444/85, 19. 12. 1990.

Demir and Others v. Turkey, Nos. 21380/93, 21381/93 and 21383/93, 23. 09. 1998.

Dudgeon v. UK (Art. 50), No. 7525/76, 24. 02. 1983.

Eckle v. Germany (Art. 50), No. 8130/78, 21. 06. 1983.

Erdal, U. Bakirci, H. (2006). *Article 3 of the European Convention on Human Rights – A Practitioner’s Handbook*. Geneva: Organisation Mondiale contre la Torture.

Zubani v. Italy (Art. 41), No. 14025/88, 16. 06. 1999.

Zwaak, L. (2006). The Procedure Before the European Court of Human Rights. In: P. van Dijk et al. (Eds.), *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*. Antwerpen/Oxford: Intersentia. 95–290.

I.J.L, G.M.R, and A.K.P. v. UK, Nos. 29522/95; 30056/96 and 30574/96, 25. 09. 2001.

Ichim, O. (2015). *Just Satisfaction under European Convention on Human Rights*. Cambridge: Cambridge University Press.

Jakšić, A. (2006). *Evropska konvencija o ljudskim pravima – komentar*. Beograd: Pravni fakultet.

Janković v. Serbia, No. 23915/15, 16. 05. 2017.

Kamasinski v. Austria, No. 9783/82, 19. 12. 1989.

Kurt v. Turkey, No. 24276/94, 25. 05. 1998.

Laffranque, J. (2014). Can’t Get Just Satisfaction, In: Seibert-Fohr, A. and Villiger, M. E. (Eds.). *Judgments of the European Court of Human Rights – Effects and Implementation*. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft. 75–114.

Le Compte, Van Leuven and De Meyere v. Belgium (Art. 50), Nos. 6878/75 and 7238/75, 18. 10. 1982.

Leach, Ph. (2005). *Taking a Case to the European Court of Human Rights*. Oxford: Oxford University Press.

Luedicke, Belkacem and Koç v. Germany (Art. 50), Nos. 6210/73; 6877/75 and 7132/75, 10. 03. 1980.

McCann and Others v. UK, No. 18984/91, 27. 09. 1995.

Minelli v. Switzerland, No. 8660/79, 25. 03. 1983.

Neumeister v. Austria, No. 1936/63, 07. 05. 1974.

ОАО Нефтяная Компания Yukos v. Russia, No. 14902/04, 31. 07. 2014.

Olewnik-Cieplińska and Olewnik v. Poland, No. 20147/15, 05. 09. 2019.

Öztürk v. Germany (Art. 50), No. 8544/79, 23. 10. 1984.

Parageorgiou v. Greece, No. 24628/94, 22. 10. 1997.

Пауновић, М. Царић, С. (2007). Европски суд за људска права: надлежност и поступак. Београд: Правни факултет.

Pérez de Rada Cavanilles v. Spain, No. 28090/95, 28. 10. 1998.

Pisano v. Italy, No. 36732/97, 24. 10. 2002.

Поповић, Д. (2012). *Европско право људских права*. Београд: Службени гласник.

President of the ECtHR, Practice Direction – Just Satisfaction Claims, 28. 03. 2007.

Pressos Compania Naviera S.A. and Others v. Belgium (Art. 50), No. 17849/91, 03. 07. 1997.

Raičević, N. (2005). Mere koje građani Srbije i Crne Gore mogu očekivati od Evropskog suda za ljudska prava u slučaju utvrđivanja povrede njihovih prava, U: Z. Radivojević (Prir.). *Evropski sistem zaštite ljudskih prava – iskustva i novi izazovi*. Niš: Pravni fakultet. 163–175.

Reid, K. (2004). *A Practitioner's Guide to the European Convention on Human Rights*. London: Sweet & Maxwell.

Roman Zakharov v. Russia, GC, No. 47143/06, 04. 12. 2015.

Rules of Court, 9 September 2019.

Schatschaschwili v. Germany, GC, No. 9154/10, 15. 12. 2015.

Selmouni v. France, No. 25803/94, 28. 07. 1999.

Shelton, D. (2015). *Remedies in International Human Rights Law*. Oxford: Oxford University Press.

Soering v. UK, No. 14038, 07. 07. 1989.

Sporring and Lönnroth v. Sweden (Art. 50), Nos. 7151/75 and 7152/75, 18. 12. 1984.

Stošić v. Serbia, No. 64931/10, 01. 10. 2013.

Stradovnik v. Slovenia, No. 24784/02, 13. 04. 2006.

Sunday Times v. UK (Art. 50), No. 6538/74, 06. 11. 1980.

Tolstoy Miloslavsky v. UK, No. 18139/91, 13. 07. 1995.

Foley v. UK, No. 39197/98, 22. 10. 2002.

Harris, D., O'Boyle, M., Bates, E., Buckley, C. (2014). *Harris, O'Boyle & Warbrick: Law of the European convention on Human Rights*. Oxford: Oxford University Press.

Harris, D.J., Gomien, D., Zwaak L. (1996). *Law and Practice of the European Convention on Human Rights and the European Social Charter*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.

Hutten-Czapska v. Poland, No. 35014/97, 22. 02. 2005.

Hutten-Czapska v. Poland, GC, No. 35014/97, 19. 06. 2006.

Cengiz and Others v. Turkey, Nos. 48226/10 and 14027/11, 01. 12. 2015.

Chember v. Russia, No. 7188/03, 03. 07. 2008.

Committee of Experts on the Reform of the Court. *Implementation of the Inter-laken Declaration: Draft Report on the Access to the Court – Fees for Applicants*. DH-GDR(2010)008 Addendum I, Strasbourg, 07. 05. 2010.

Wassink v. the Netherlands, No. 12535/86, 27. 09. 1990.

Welch v. UK, No. 17440, 09. 02. 1995.

Wildhaber, L. (2003). Article 41 of the European Convention on Human Rights: Just Satisfaction under the European Convention on Human Rights. *Baltic Yearbook of International Law*. Vol. 3, 1–18.

Wilson, National Union of Journalists and Others v. UK, Nos. 30668/96, 30671/96 and 30678/96, 02. 07. 2002.

Windish v. Austria, No. 12489/86, 27. 09. 1990.

X v. UK (Art. 50), No. 7215/75, 18. 10. 1982.

Yakovenko v. Ukraine, No. 5425/11, 04. 06. 2015.

Young, James and Webster v. UK (Art. 50), No. 7601/76 and 7806/77, 08. 10. 1982.

Prof. Zoran Radivojević, LL.D.,
Full Professor,
Faculty of Law, University of Niš
Prof. Nebojša Raičević, LL.D.,
Full Professor,
Faculty of Law, University of Niš

**REIMBURSEMENT OF COSTS AND EXPENSES AS A FORM OF JUST
SATISFACTION IN THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS CASE LAW**

Summary

The reimbursement of the costs and expenses incurred by the applicant in the proceedings is the one form of just satisfaction which is not explicitly provided for in Article 41 of the ECHR. The costs and expenses incurred in order to prevent a violation of the Convention or to remedy the consequences of a violation thereof shall be reimbursed. They cannot be covered by the mere statement that the injury itself constitutes just satisfaction without awarding a monetary sum. The award relates both to the costs incurred by the applicant before the domestic authorities and in the proceedings before the ECtHR itself.

In terms of costs payment, the applicants are at a disadvantage as compared to the States. In order to mitigate this inequality, free legal aid has been established. It is granted by the ECtHR upon the applicant's written request or on its own motion. Legal aid shall be given if it is necessary for the proper conduct of the proceedings and if the applicant has insufficient means to meet all or part of the costs entailed. Free legal aid covers the fees of the applicant's legal representatives as well as other expenses incurred by the applicant and related to the proceedings.

The Convention does not provide the criteria for affording costs and expenses, but the issue is settled by the Court in each particular case. Through long-standing and extensive case law, a four-part test for awarding costs and expenses has been established. According to that test, the costs must cumulatively fulfill the following conditions in order to be reimbursed: they were incurred in connection with a violation of the Convention; they were actually incurred; they are necessary; and they are reasonable as to quantum.

As regards the procedure, the Court does not award the costs on its own motion or in excess of the amount claimed by the applicant. A claim for reimbursement can be made only by the plaintiff in his own name and within the time limit set by the Court. The request must be accompanied by all the necessary evidence to show that the costs were actually incurred. The Court may decide on the submitted request in the principal judgment or postpone this issue and settle it in a separate judgment. If

the Court has accepted the claim, it awards in the judgment the lump sum covering all recognized costs. The state must pay the reimbursement within three months and interest will accrue after the expiry of that period.

Key words: *costs and expenses, European Court of Human Rights, European Convention on Human Rights, reimbursement, just satisfaction, free legal aid.*